

**ПРАВОВА ПРИРОДА УГОДИ ПРО ТОРГОВЕЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ (ТРИПС)
LEGAL NATURE OF AGREEMENT ON TRADE-RELATED ASPECTS
OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS (TRIPS)**

Чибісов Д.М.,

*асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена аналізу Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС). Проаналізовано основоположні характеристики угоди та наведені риси, які виокремлюють її серед інших джерел міжнародного права інтелектуальної власності. Автор наводить перелік невирішених питань, що потребують подальшої міжнародно-правової регламентації в рамках СОТ.

Ключові слова: право СОТ у сфері інтелектуальної власності, угода ТРИПС.

Стаття посвящена анализу Соглашения о торговых аспектах прав интеллектуальной собственности (ТРИПС). Проанализированы основополагающие характеристики соглашения и представлены его основные отличия от других источников международного права интеллектуальной собственности. Автор приводит перечень нерешенных вопросов, требующих дальнейшей международно-правовой регламентации в рамках ВТО.

Ключевые слова: право ВТО в сфере интеллектуальной собственности, соглашение ТРИПС.

The article analyzes the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS). Basic and fundamental characteristics of the Agreement, its correlation with other sources of international intellectual property law are elaborated. The author provides a list of urging issues that require further regulation within the WTO law.

Key words: WTO law in the field of intellectual property, the TRIPS Agreement.

Постановка проблеми. Світова організація торгівлі є найактивнішим актором на міжнародній арені, що адмініструє більше ніж 99% усієї світової торгівлі. Діючі в її рамках міжнародні договори стали базовими документами, на основі яких здійснюється регулювання торговельних аспектів прав інтелектуальної

власності. Так, грошовий еквівалент торгівлі ліцензіями становить більше 100 млрд. дол на рік (у той час як ще 50 років тому ця цифра коливалася в межах 600 млн. дол. США) [1, с. 65]. Втім, привертає увагу стурбованість наукової спільноти щодо посилення такої охорони. За думкою професора права Колумбійсько-

го університету Ягдіша Бхаваті, охорона прав інтелектуальної власності для країн, що розвиваються, є «звичайним податком на сферу освіти, перешкоджає передачі їм передових технологій... завдяки сильному комерційному лобі, ми зробили СОТ якимось міжнародним органом по збору роялті» [2, с. 1]. Відтак, враховуючи стурбованість міжнародної спільноти та зростаюче значення прав інтелектуальної власності, питання аналізу доцільності посилення чи, навпаки, послаблення міжнародно-правової охорони таких прав стає вкрай актуальним.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові відносини, що виникають у зв'язку з міжнародною охороною прав інтелектуальної власності в рамках права Світової організації торгівлі. Предметом дослідження є конкретні норми і положення Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – «ТРИПС»), що регулюють охорону прав інтелектуальної власності (далі – «ІВ») та їх специфіка у порівнянні до норм інших міжнародних угод у цій сфері.

Стан дослідження. У національній науковій літературі питання визначення, аналізу та тлумачення норм права СОТ у сфері охорони ІВ комплексно не розглядалися. У той же час, окремі теоретичні аспекти досліджувалися у працях наступних науковців: Г.М. Вельямінов, В.О. Голубева, В.М. Довганя, І.І. Дюмулен, С.І. Долгова, А.В. Данільцева, О.О. Мережка, Б.Л. Зімненко, С.В. Іванова, А.А. Ковальова, І.І. Лукашук, С.Г. Осика, А.С. Смбалян, М.П. Трунк-Федорова, Л.Д. Тимченко, та В.М. Шумілов. Відтак, метою статті є подальша теоретична розробка питання охорони прав ІВ в рамках Світової організації торгівлі та поглибленому аналізі правової природи угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – «ТРИПС»).

Виклад основних положень. Угода ТРИПС базується на домовленостях, оформлених у вигляді Паризької, Бернської, Римської конвенцій та Вашингтонського договору. Однак це перша міжнародна угода, яка конкретно пов'язує питання охорони інтелектуальної власності (далі – «ІВ») з торговельними санкціями. Вперше в історії міжнародних угод, ТРИПС звертає увагу не лише на дотримання прав в області ІВ, але й визначає основні правові засоби, до яких можуть вдаватися правласники. Угода зобов'язує членів СОТ забезпечити застосування кримінальних процедур та штрафів принаймні у випадках навмисної фальсифікації товарного знака або порушення авторських прав у комерційних масштабах [3, с. 91-99]. Угода вперше встановлює єдині стандарти щодо національної системи охорони ІВ, зосереджуючись на доказах, судовій забороні, відшкодуванні збитків, тимчасових і прикордонних заходах. Втім, на думку багатьох дослідників права СОТ, зазначені положення ТРИПС є невинуватим втручанням у національне законодавство держав-членів СОТ [4, с. 326].

Угода складається з VII частин та 73 статей, у яких викладені нові правила та процедури охорони прав інтелектуальної власності. Частина I визначає загальні положення та основні принципи угоди ТРИПС. Частина II закріплює стандарти щодо наявності, сфери дії та використання прав інтелектуальної власності. Частина III передбачає механізм захисту прав інтелектуальної власності. Частина IV регламентує набуття та підтримання чинності прав ІВ та відповідні процедури «inter partes». Частина V передбачає процедури та правила призвані мінімізувати суперечки з приводу дотримання державою положень ТРИПС. Частина VI регламентує окремі домовленості держав та встановлює перехідний період щодо виконання зобов'язань згідно ТРИПС. Частина VII

передбачає інституційні засади та заключні положення щодо впровадження ТРИПС.

За думкою В.М. Шумілова, ТРИПС являє собою «перший та єдиний багатосторонній договір», що регулює всі найважливіші аспекти ІВ та надає цьому сектору правовий режим «мінімального міжнародного захисту» [5, с. 131]. Ця угода передбачає зміцнення правил захисту патентів, торгових марок, авторських прав і торгових секретів. Угода ТРИПС встановлює «багатосторонні рамки», правила та принципи боротьби з торгівлею контрафактною продукцією [5, с. 131].

Інший іноземний науковець проф. Дж. Сйч. Джексон також стверджує, що вперше питання інтелектуальної власності стали частиною торговельних відносин в рамках системи ГАТТ/СОТ [6, с. 4]. Втім, якщо у ГАТТ 1947 питання інтелектуальної власності були виключені з системи торговельних відносин (ст. XX (d)), то із прийняттям ТРИПС розвинені країни змогли встановити мінімальні стандарти охорони прав фізичних та юридичних осіб на результати інтелектуальної діяльності на території усіх країн-членів СОТ.

Основна ідея ТРИПС полягає у тому, що права ІВ повинні стати предметом правомірної охорони, однак така охорона не повинна заважати міжнародній торгівлі [5, с. 131]. Інакше кажучи, головною метою ТРИПС є забезпечення того, щоб національні заходи з охорони прав інтелектуальної власності не стали бар'єрами для міжнародної торгівлі, але збалансовано поєднали інтерес правласника з інтересом споживача продукції з інтелектуальною складовою¹. Так, у Преамбулі до ТРИПС вказується, що охорона та контроль за дотриманням прав ІВ «повинні сприяти запровадженню технологічних нововведень та передачі і розповсюдженню технологій для обопільної вигоди виробників і користувачів» технологічних знань «у такий спосіб, що сприяє соціальному та економічному добробуту, а також балансу прав і обов'язків». Тобто базовий принцип – використовувати результати інтелектуальної діяльності у спосіб, який не призводить до надмірної матеріальної шкоди законним інтересам її власника. Це є ключовим та найбільш суперечливим положенням угоди ТРИПС [3, с. 91-93].

На відміну від багатьох інших міжнародних угод у сфері охорони інтелектуальної власності, ТРИПС встановлює мінімальні стандарти охорони для всіх об'єктів інтелектуальної власності: авторське право, товарні знаки і знаки обслуговування, географічні вказівки, промислові зразки, патенти, топології інтегральних схем, закрита інформація. Щодо кожного з цих об'єктів угода визначає основні права і допустимі обмеження щодо них.

Іншою особливістю ТРИПС є те, що в ній «інкорпоровані» положення прийнятих раніше міжнародних конвенцій. Тобто, окрім того, що частина основних положень ТРИПС відображає норми, які вже містяться в базових багатосторонніх конвенціях і угодах у сфері охорони інтелектуальної власності, окремі її статті прямо включають до тексту угоди тексти раніше прийнятих конвенцій або відсилають до конкретних їх статей.

Так, йдеться про Паризьку конвенцію з охорони промислової власності та її Стокгольмський акт від 14 липня 1967 р. Ця конвенція регулює відносини, пов'язані з патентами на винаходи, корисними моделями, промисловими зразками, товарними знаками, знаками обслуговування, фірмовими найменуваннями, вказівками походження або найменування місця походження, а також припиненням недобросовісної конкуренції. При цьому регулювання таких відносин не обмежується сферою обробної промисловості, але поширюється і на видобувну промисловість і сільськогосподарське виробництво.

Крім того, йдеться про Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів та її Паризький акт від 24 липня 1971 р.. Бернська конвенція регулює відно-

¹ Мається на увазі така продукція, процедура виготовлення якої, чи окремі характеристики якої охороняються міжнародним правом інтелектуальної власності.

сини, пов'язані із авторськими правами на літературні і художні твори. При цьому, поняття «твори» тлумачиться широко і охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва незалежно от форми та способу їх публікації. Ще в ТРІПС використовується текст договору ІПЦ, який регулює охорону прав інтелектуальної власності щодо комп'ютерної техніки.

Основна ідея прямого посилання ТРІПС на вказані угоди є намагання гармонізувати та уніфікувати основні принципи і поняття у сфері охорони прав ІВ. Втім, включення вказаних конвенцій до ТРІПС може викликати і ряд проблем. Наприклад, проблема може полягати в тому, що деякі держави (як, наприклад, Україна та Росія) є учасниками також і Всесвітньої (Женевської) конвенції про авторське право 1952 р. (в редакції 1971 р.). У ряді питань вона регулює ті ж аспекти, що і Бернська конвенція, але тільки за іншими правилами, що може створювати фрагментацію відповідної правової сфери [7, с. 38].

Тобто, як і вказані міжнародні угоди, ТРІПС встановлює свої власні вимоги в області охорони прав інтелектуальної власності. Однак на відміну від інших, ТРІПС об'єднує в собі всі найважливіші досягнення, втілені в текстах вказаних міжнародних договорів, та надає СОТ роль головного міжнародного органу щодо забезпечення захисту прав інтелектуальної власності.

Специфікою угоди ТРІПС є те, що правове поле, яке вона створює, включає як норми міжнародного права у сфері інтелектуальної власності, так і принципи системи права ГАТТ 1947 / СОТ. Також характерною рисою угоди є те, що вона встановлює систему механізмів захисту прав інтелектуальної власності як на національному, так і на міжнародному рівні. Як доцільно вказує професор І.І. Дюмулен, важливе нововведення Угоди – це зобов'язання країн-учасниць створити національні механізми з охорони прав інтелектуальної власності [8, с. 161]. Вони мають передбачити у своєму законодавстві норми, положення та механізми, що забезпечують захист (і відновлення) прав національних та іноземних власників ІВ [8, с. 161].

Положення угоди ТРІПС вимагають від країн дотримання принципу національного режиму та режиму найбільшого сприяння. Принцип національного режиму передбачає, що країна надає громадянам інших країн-членів СОТ режим не менш сприятливий, ніж той, який вона надає своїм власним громадянам. Режим найбільшого сприяння означає, що найбільш сприятливі умови торгівлі, якими користуються громадяни держави чи іноземці (будь – якої держави), мають бути надані усім громадянам держав-членів СОТ. Ці два принципи є основою права СОТ, однак у контексті угоди ТРІПС їх значення дещо знижується за рахунок «вбудованих стандартів» та механізмів охорони передбачених угодою.

Права ІВ, зазначені в угоді ТРІПС, є приватними (Преамбула до ТРІПС) і належать приватним особам та організаціям [9, с. 39]. Відтак, держава-член СОТ має надати зазначені у ТРІПС права приватним особам-громадянам і, насамперед, іноземцям. Водночас, варто вказати, що необхідність надання відповідних прав іноземцям не зменшує зобов'язання держави за міжнародним правом щодо їх практичної імплементації на національному рівні відносно власних громадян.

Згідно ст. 1 ТРІПС держава має «надати чинності» положенням угоди, хоча й вільна у визначенні відповідного методу впровадження та може діяти у межах її власної законодавчої системи та практики. Тобто у випадку, якщо країна-член СОТ застосовує дуалістичну концепцію співвідношення національного і міжнародного права, то для імплементації положень ТРІПС необхідно прийняти відповідні закони чи змінити вже існуючі. Якщо ж країна застосовує моністичний підхід, за яким національне і міжнародне право є єдиною системою

норм, то тоді необхідність прийняття окремих законів може бути відсутня чи суттєво мінімізована, так як положення угоди матимуть прямий ефект.

Теоретична і практична сторона застосування принципу «прямого ефекту» дії міжнародної угоди в контексті права СОТ докладно не вивчалася як українськими, так і іноземними науковцями. Так, іноземні науковці пропонують використовувати принцип «прямого ефекту» не щодо усіх міжнародних зобов'язань, а посекторально [10, с. 1060]. Для визначення відповідних секторів, для яких дія «прямого ефекту» міжнародних угод була б обґрунтована, іноземні науковці пропонують визначити, чи є такі сектори типовими для розгляду національними судами країни-члена. Інакше кажучи, пропонують визначити сфери міжнародних зобов'язань щодо окремих питань, які національні суди зможуть ефективно використовувати при здійсненні правосуддя. Тобто дія «прямого ефекту» обґрунтована для тих питань, які традиційно вирішуються судами відповідно конституційного устрою держави та розділу власних повноважень [11, с. 99-102]. Відтак, застосування принципу «прямого ефекту» дії міжнародної угоди залежить від того, чи відноситься його вирішення до судової влади, чи, навпаки, згідно конституційного закону держави має бути вирішене на політичному рівні чи то законодавчим органом країни. Наприклад, питання міжнародної торгівлі та експортно-імпорتنі відносини загалом вирішуються виконавчою та законодавчою гілками влади, а питання інтелектуальної власності та їх практичне забезпечення мають бути вирішені як виконавчою, так і судовою владою держави. Тобто, надаючи «прямий ефект» угоди ТРІПС, законодавці не обов'язково мають робити те саме і щодо інших угод СОТ.

З метою одноманітної інтерпретації національними органами країни-члена Організації, в угоді містяться вкрай деталізовані описи прав власників ІВ та механізмів їх забезпечення. Фактично угода рекомендує спосіб та засоби забезпечення імплементації її положень. Так, наприклад, в угоді ТРІПС йдеться про те, що «бажаючи зменшити викривлення і перешкоди в міжнародній торгівлі...» та «з метою гарантування того, що заходи та процедури, спрямовані на забезпечення права інтелектуальної власності, самі не стануть бар'єрами для законної торгівлі». Тобто, з метою зменшення та уникнення зловживань, пов'язаних з охороною прав ІВ, в угоді ТРІПС і йдеться про те, що неможливо посилювати режим охорони прав ІВ за рахунок викривлення і перешкоджання законній торгівлі.

Таким чином, можна зробити висновок, що серед питань, які має задати собі держава, що планує встановити більш високий рівень охорони прав ІВ, ніж передбачає угода ТРІПС, буде питання визначення його впливу на міжнародну торгівлю та ймовірності створення «викривлення» та «бар'єри». Наприклад, уявімо, що держава встановила строк охорони патенту 20 років, замість 15. Виникає питання, чи може такий рівень охорони, який неодмінно спричинить посилення монополізації цін на товари та погіршення міжнародної торгівлі, буде *de jure* вважатися сумісним з ТРІПС, але *de facto* погіршить вільний доступ до ринку? На ці питання ТРІПС не має «вбудованої» відповіді, що свідчить про те, що фактично строк охорони можна встановлювати 20, 30, а може, і 50 років і рішення про можливий вплив такої дії має бути прийнято на рівні ДСБ СОТ.

Висновки. Підсумовуючи, варто підкреслити, що угода ТРІПС визначає зобов'язання кожної держави-члена СОТ стосовно мінімального рівня охорони прав ІВ, насамперед, авторського права та суміжних прав, товарних знаків, географічних позначень, промислових зразків, патентів, топографії інтегральних мікросхем та захисту конфіденційної інформації. Охорона авторсько-

го права, згідно ТРІПС, поширюється на вислови, а не на ідеї, процедури, способи дії або математичні концепції як такі. Передбачається можливість встановлення більш високого рівня охорони прав ІВ, ніж зазначено в угоді. Однак такий більш високий рівень має відповідати цілям і принципам угоди, а також не спричиняти нетарифних бар'єрів у торгівлі. Також представляється доцільним обмеження прав власника ІВ з метою забезпечення прав осіб, що вкрай потребують захисту результатів інтелектуальної діяльності, але не мають достатніх коштів для правової реалізації таких потреб [3].

Пропозиції щодо подальшого дослідження проблеми. Враховуючи наведену унікальність угоди ТРІПС та передбачаючи можливі негативні явища, які вона може привнести державам, що розвиваються, пропонується проаналізувати можливість визначення переліку виключень з ТРІПС. Зокрема, у сферу комп'ютерних програм – пропрітарний цифровий контент (ПЦК) [3] та сферу біотехнологій. Також пропонується дослідити можливість адаптації України до права СОТ за допомогою запровадження дисципліни «Право Світової організації торгівлі» [12].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фаминский И.П. Глобализация – новое качество мировой экономики. Учеб. пособие. – М.: Магистр : ИНФРА-М, 2010. – 398 с.
2. The Financial Times, February 14, 2001. Jagdish Bhagwati Letter to FT editor on IPP.
3. Чибісов Д.М. Правові та морально-етичні засади охорони пропрітарного цифрового контенту в рамках угод АСТА і ТРІПС // Митна справа – 2012. – № 5 (83), сс. 91-99.
4. Данильцев А.В. Основы торговой политики и правила ВТО. – М.: Междунар. отношения, 2006. – 448 с.
5. Шумилов В.М. Всемирная торговая организация. Право и система: Учеб. Пособие. – М.: ВАВТ, 2011.- 180 с.
6. John H. Jackson, and Alan O. Sykes, Implementing the Uruguay Round (Oxford: Clarendon Press, 1997) 4, Questia, Web, 23 May 2012.
7. Шумилов В.М. Соглашение по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности (ТРИПС): влияние на сферу образования в мире в свете предстоящего вступления России в ВТО // Вестник международных организаций. 2008. № 1 (16).
8. Дюмулен И.И. Всемирная торговая организация. Экономика, политика, право / ГОУВПО ВАВТ Минэкономразвития России. – М.: ВАВТ, 2008. – 347 с.
9. Michael Blakeney, Trade Related Aspects Of Intellectual Property Rights: A Concise Guide To The Trips Agreement 39-43 (1997).
10. World Trade Organization: legal, economic and political analysis / Patrick F. J. Macrory, Arthur E. Appleton, Michael G. Plummer, 2005.
11. Thomas Cottier, A Theory of Direct Effect in Global Law, in: European Integration and International Coordination, in Studies In Transnational Economic Law In Honour Of Claus-Dieter Ehlermann, 99-123.
12. Чибісов Д.М. Право Світової організації торгівлі як навчальна дисципліна: про необхідність уніфікації характеристик дисципліни // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 62. – Одеса: Юридична література, 2011. сс. 451-457.